

Wyzwania i nowe możliwości dla polskiej nauki w ośrodku FAIR

Zjazd Fizyków Polskich
Gdańsk 1-7.09.2023

P. Salabura

Wydział Fizyki Astronomii i Informatyki Stosowanej

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

- ✓ Infrastruktura badawcza
- ✓ Program naukowy
- ✓ Stan realizacji
- ✓ Polski wkład

FAIR : powstanie , organizacja udział Polski

Podpisanie konwencji FAIR w Wiesbaden w 2010

Zakup akcji przez polskiego udziałowca w 2013

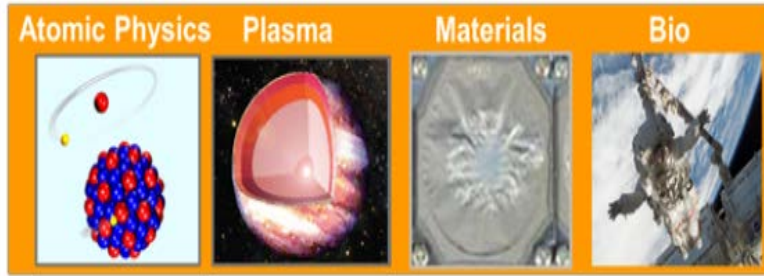
- FAIR funkcjonuje jako spółka 9 udziałowców z radą nadzorczą **FAIR Council** (w projekcie bierze udział ponad 200 Instytucji z 53 krajów świata)

 partner stowarzyszony aspirujący

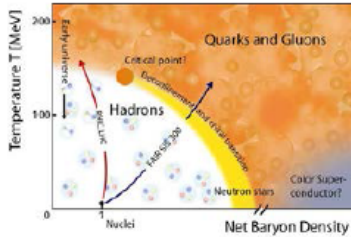
- Polska posiada 2.3% udziałów i jest reprezentowana przez Uniwersytet Jagielloński koordynujący polskie wkłady rzeczowe w FAIR finansowane przez MEiN (około 23.7 Mln Euro @2005) Ponad 95% środków jest przeznaczonych na wkłady rzeczowe w infrastrukturę badawczą i eksperymenty na FAIR <https://fair.uj.edu.pl/>
- Krajowe Konsorcjum Femtofizyka skupia 12 polskich uczelni i instytutów badawczych <https://fair.uj.edu.pl/konsorcjum>
- FAIR jest wpisane na mapę drogową europejskiej i polskiej infrastruktury badawczej

FAIR: program naukowy

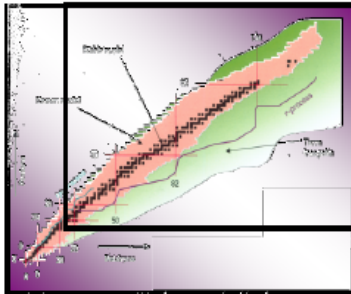

Atomic Physics, Plasma physics
and applications

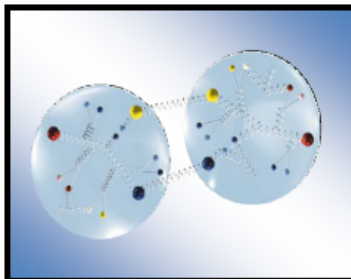
APPA

Compressed Baryonic Matter **CBM**

Nuclear Structure
Astrophysics and Reactions **NuSTAR**

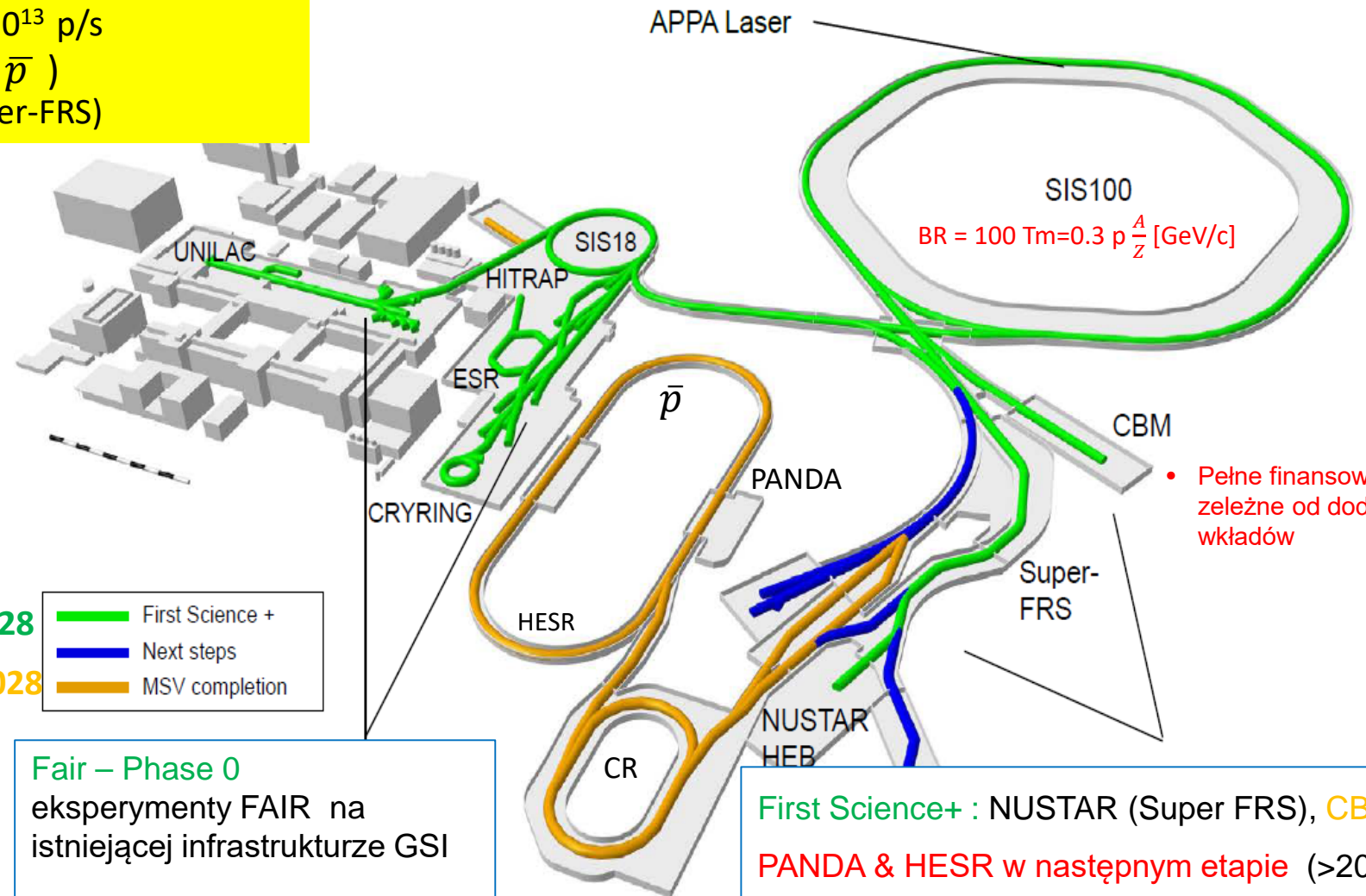
hadron structure with Antiproton
ANihilation (at DArmstadt)

PANDA

FAIR: struktura infrastruktury badawczej

- ✓ Synchrotrony SIS18 - SIS100 → energia protonów do 29 GeV, U^{92+} do 10 GeV/u (~ 200 magnesów nadprzewodzących, 11 ton ciekłego helu, 70 MW)
- ✓ duża intensywność: 10^{10} jonów/s (U^{92+}), 10^{13} p/s
- ✓ pierścienie akumulacyjne (jony , jądra , \bar{p})
- ✓ wiązki radioaktywne, separator mas (Super-FRS)

• Pełne finansowanie CBM zależne od dodatkowych wkładów

- 2028 — First Science +
- >2028 — Next steps
- MSV completion

Fair – Phase 0
eksperymenty FAIR na istniejącej infrastrukturze GSI

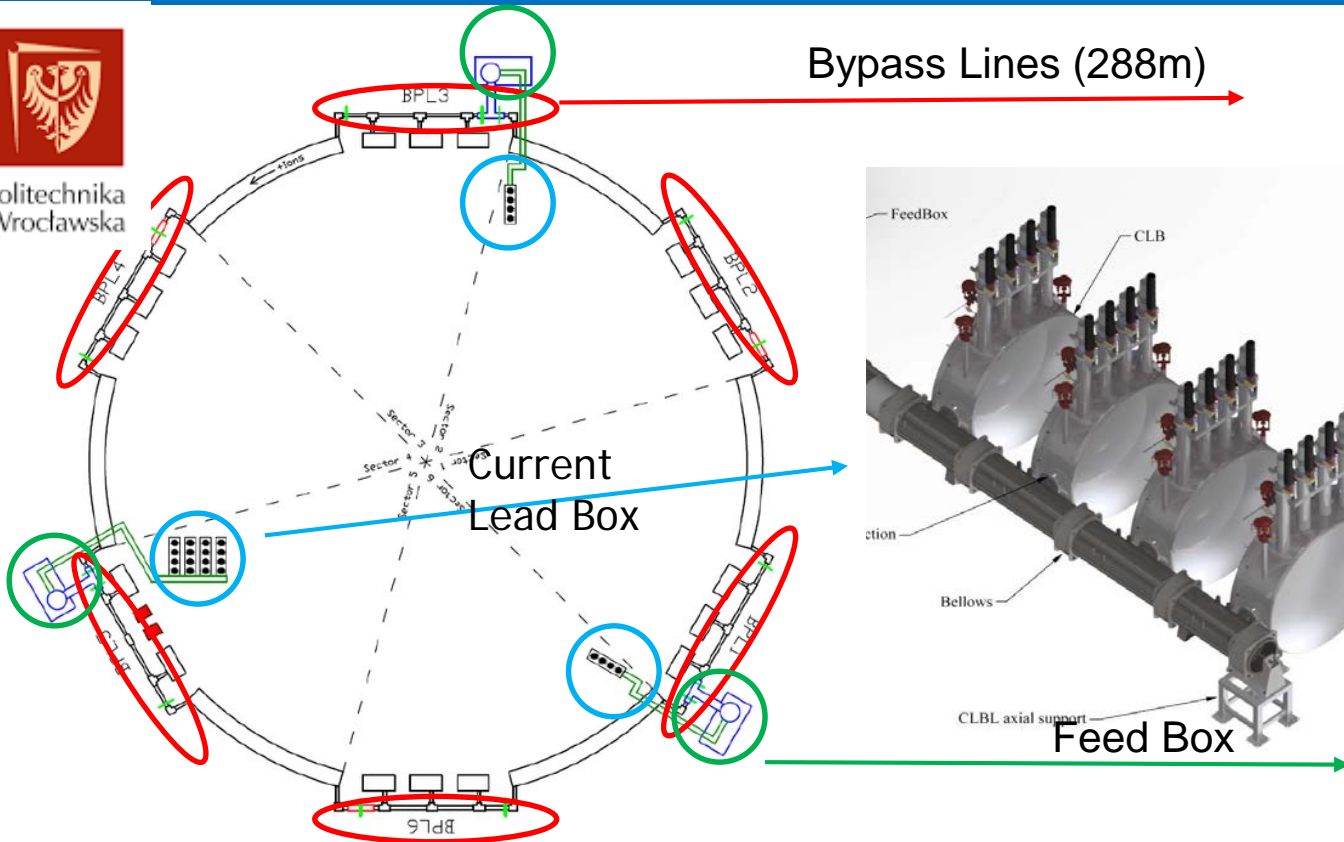
First Science+ : NUSTAR (Super FRS), CBM , APPA
PANDA & HESR w następnym etapie (>2028)
(w dyskusji fizyka z wiązką protonów)

- **Realizacja etapowa** rekomendowana przez raport komisji Heuer/Tribble (2022) z **I etapem First Science +** wsparta przez FAIR Council jako „the most appropriate starting scenario to achieve world leading science”
- Dostępny budżet 2.8 mld Eur (nowy wkład 0.58 Mld Niemiec) umożliwia realizację First Science **bez CBM (dodatkowe 40 mln)**. **Finansowanie zależne od dodatkowych wkładów udziałowców**

Polski wkład rzeczowy w SIS100

Politechnika Wroclawska

Bypass Lines (288m)

Current Lead Box

Feed Box

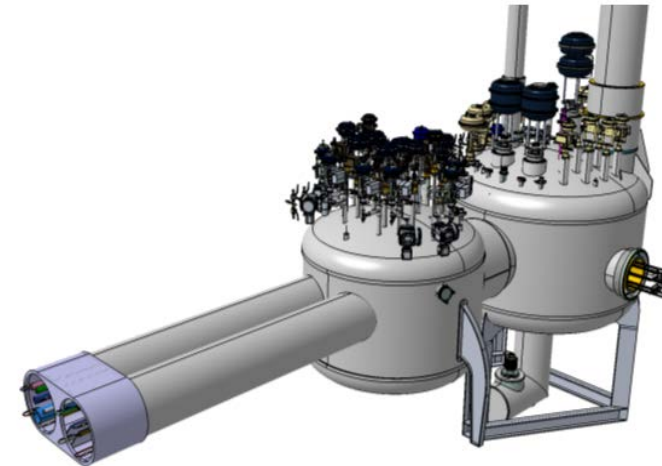
Cross-section of the Cryogenic Bypass Line

Thermal Shield (TS):
temperature 80 K

Vacuum Vessel (VV):
temperature 293 K

Process Pipes (PP):
5 pipes providing
helium (4K and 50K)
to the magnets

Bus Bars (BB):
4 pairs of NbTi
superconductors,
temperature 4 K

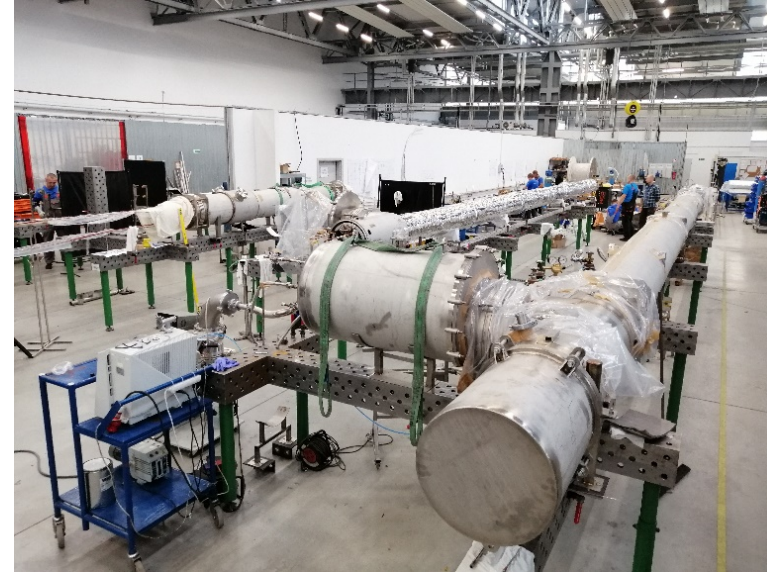
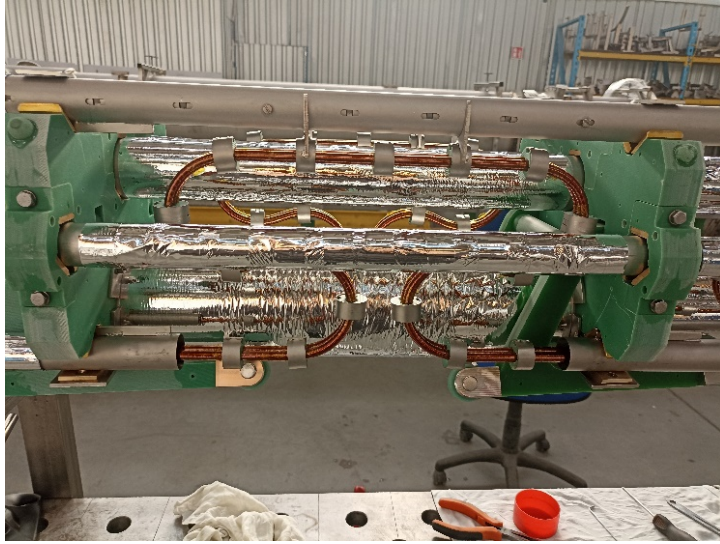

Politechnika Gdańska: system testowy magnesów SIS100

Politechnika Wroclawska: Projekt oraz wykonanie systemu dystrybucji zasilania (prądu) i chłodzenia (He) dla magnesów SIS100: Unikatowe kompetencje łączące niskie temperatury z nadprzewodnictwem (transport helu i prądu w pojedynczej izolacji próżniowej).

Wkład kluczowy dla First Science+

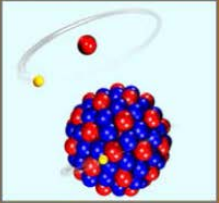
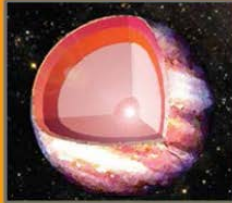

Produkcja elementów systemu kriogenicznego dla SIS100 oraz nadprzewodnikowych kabli w Kriosystem sp. z o.o., Wrocław

Politechnika
Wroclawska

✓ Produkcja BPL
na ukończeniu

APPA (Atomic, Plasma Physics and Applied Sciences)

Atomic Physics	Plasma	Materials	Bio
SPARC strong field research ... probing fundamental laws of physics	HED warm dense matter ... states of matter common in astrophysical objects	MAT/BIOMAT radiation hardness ... mechanical and electrical degradation of materials	BIO/BIOMAT space travel ..cosmic radiation risk and shielding particle therapy radioactive beams FLASH therapy

SPARC

Atomic Physics
430 naukowców z 26 krajów

HED

Plasma Physics
200 naukowców z 11 krajów

BIOMAT

Biofizyka i badania materiałowe
150 naukowców z 20 krajów

Udział polskich grup badawczych

APPA White Paper NIMB 365 2015 680

APPA at FAIR: From fundamental to applied research

Th. Stöhlker^{a,b,c,*}, V. Bagnoud^{a,b}, K. Blaum^d, A. Blažević^a, A. Bräuning-Demian^{a,e}, M. Durante^a, F. Herfurth^a, M. Lestinsky^a, Y. Litvinov^a, S. Neff^{a,f}, R. Pleskac^a, R. Schuch^g, S. Schippers^h, D. Severin^a, A. Tauschwitz^a, C. Trautmann^{a,d}, D. Varentsov^a, E. Widmannⁱ, on behalf of the APPA Collaborations

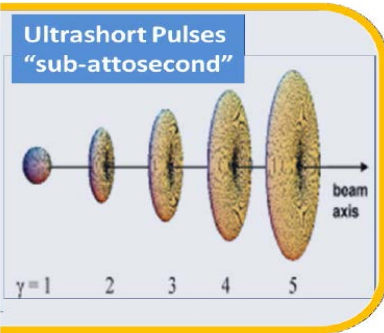
Obszary badań

- Precyzyjne testy QED w nieperturbacyjnym obszarze oraz pomiary stałych przyrody (**SPARC**)
- Badanie plazmy atomowej w kontekście zrozumienia procesów syntezy w astrofizyce „warm-dense-matter” (**HED**)
- Nowe techniki radioterapii z użyciem wysokoenergetycznych wiązek jonów oraz badanie wpływu promieniowania na komórki (podróże kosmiczne) (**BIOMAT**)
- Badania wpływu intensywnego i twardego promieniowania na właściwości materiałów oraz procesów syntezy (**MAT**)

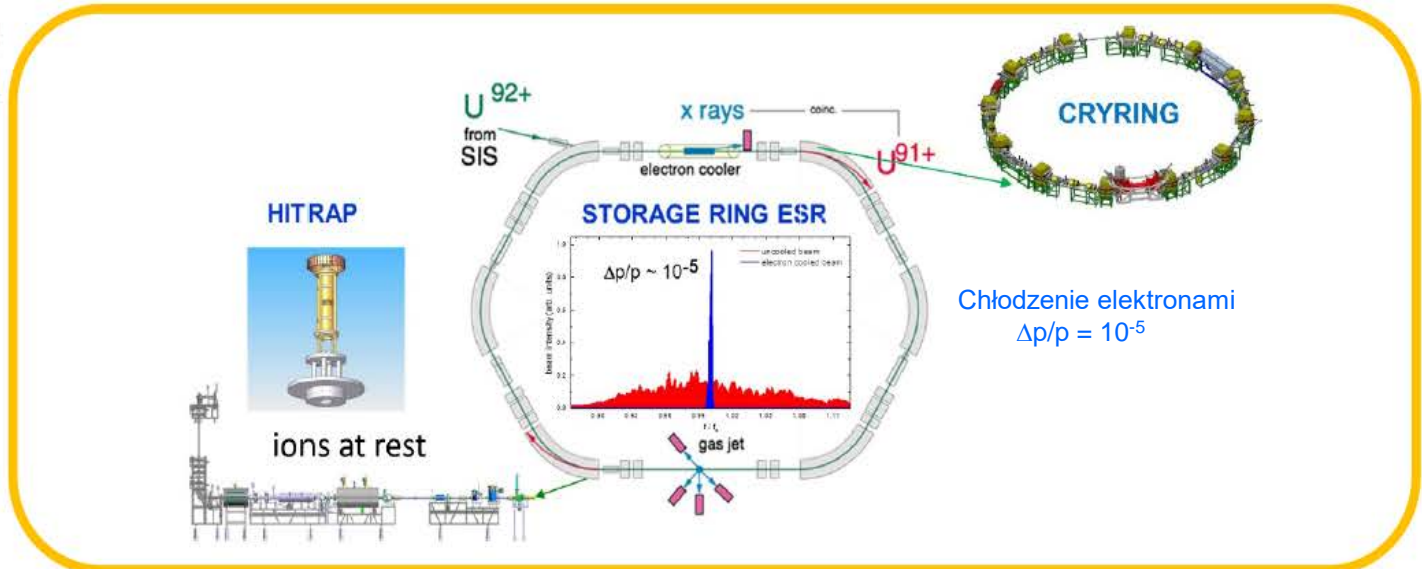
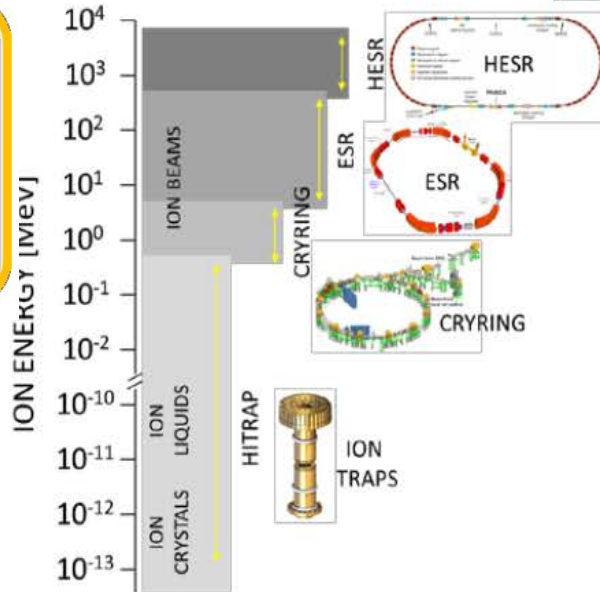
Fizyka atomowa na pierścieniach akumulacyjnych

- ✓ Wysokie stany ładunkowe (np. U^{92+})
- ✓ precyzyjna selekcja prędkości oraz jonów (Q,M)
- ✓ olbrzymi zakres energii od 10^{-13} eV – 5 GeV
- ✓ spektroskopia stanów elektronowych
- ✓ pomiary czasów życia jonów, jader
- ✓ generacja attosekundowych silnych pól EM przez relatywistyczne jony

Pierścienie akumulacyjne

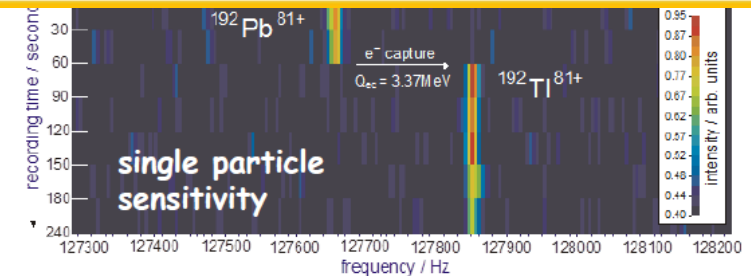

Ultraszybkie pulsy relatywistycznych jonów

Chłodzenie elektronami $\Delta p/p = 10^{-5}$

Precyzyjna selekcji

SPARC: QED w ekstremalnie silnych polach

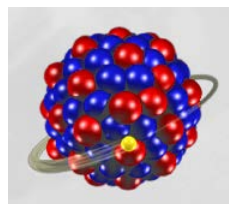
SPARC bada fizykę atomów w ekstremalnie silnych polach elektromagnetycznych statycznych i bardzo szybko się zmieniających

Wodór

$Z=1$; $E_b = 13.6 \text{ eV}$,
 $Z\alpha \sim 10^{-2}$, $\Delta E_{\text{QED}} \approx 10^{-6} \text{ eV}$

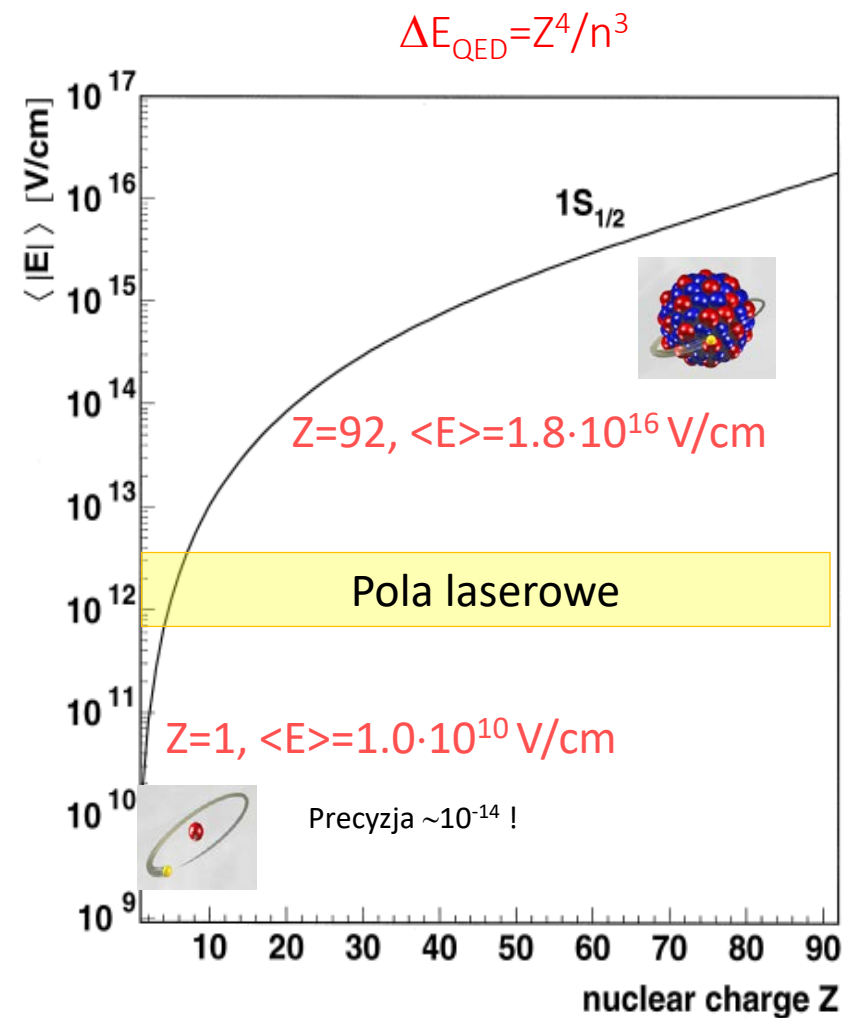
Wodoropodobny Uran

$Z=92$; $E_b = 132 \text{ keV}$,
 $Z\alpha \sim 1$, $\Delta E_{\text{QED}} \approx 500 \text{ eV}$

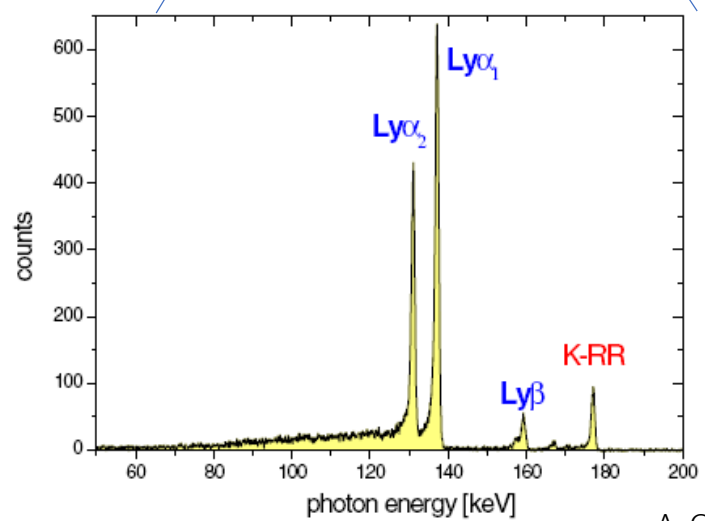
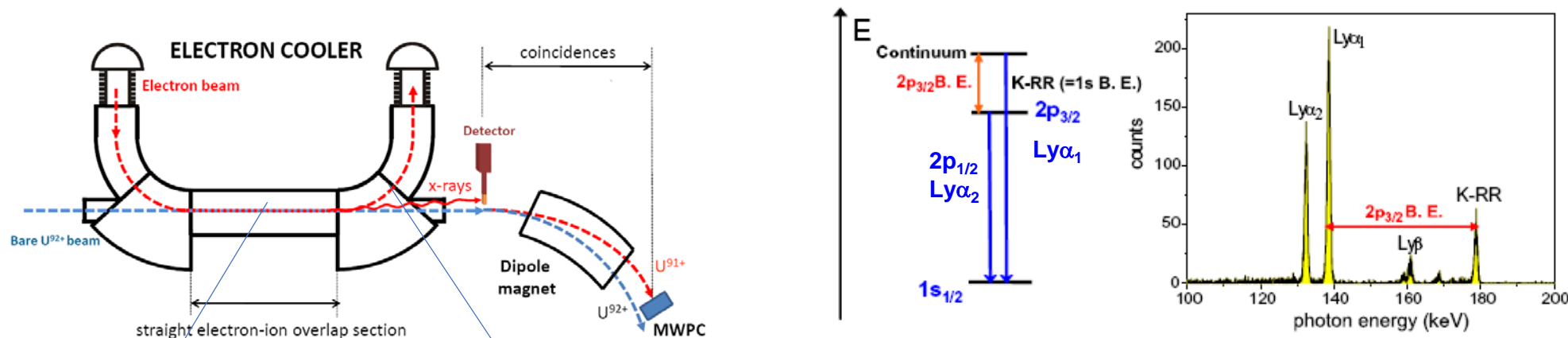
Struktura atomowa i dynamika przejść atomowych

- Precyzyjne testy QED : poprawki wyższego rzędu
- Struktura nad-subtelna (efekty jądrowe) w ciężkich atomach
- Przejścia atomowe indukowane przez ultraszybkie (attosekundowe) pola (relatywistyczne jony)
- Procesy wychwytu elektronów –odwrotne w czasie do jonizacji
- Układy kilku-eletronowe

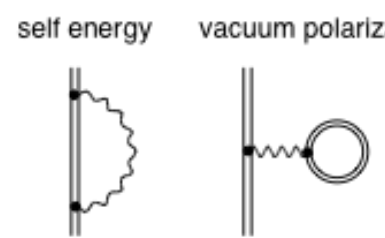

Przykład: pomiar przesunięcia Lamba w ESR

Przesunięcie 1s -Lamba w wodoropodobnym Uranie z przejść K-RR and Ly α_1

$$\Delta E = \frac{\alpha}{\pi} (\alpha Z)^4 F(\alpha Z) mc^2$$

Finite nuclear size	198.81
1-st order QED	266.45
2-nd order QED	-1.26(33)
Total theory	464.26 ± 0.5
This work	460.2 ± 4.6

Wynik czuły na wkłady QED pierwszego rzędu (w α)
Najbardziej czuły test QED dla stanu jedno-elektronowego stanu
związanego w układach z dużym Z

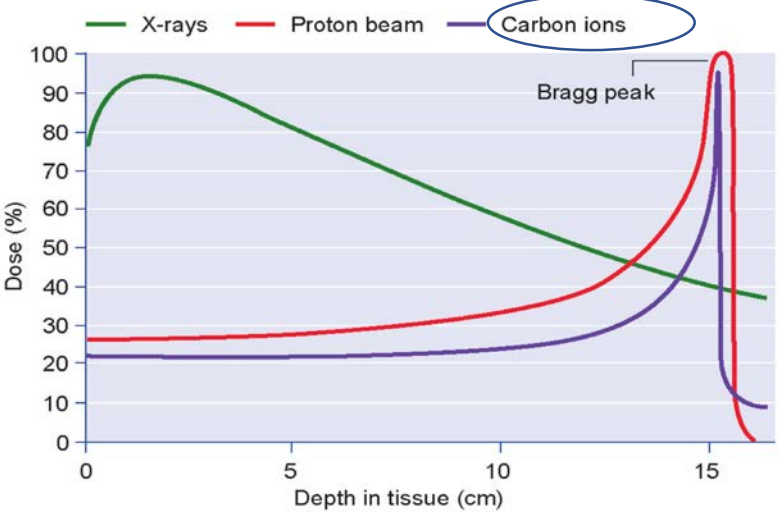
A. Gumberidze (D. Banaś, D. Sierpowski), et al., PRL 94, 223001 (2005)
Research Highlights, Nature 435, 858-859 (16 June 2005)

Terapia nowotworowa przy użyciu jonów

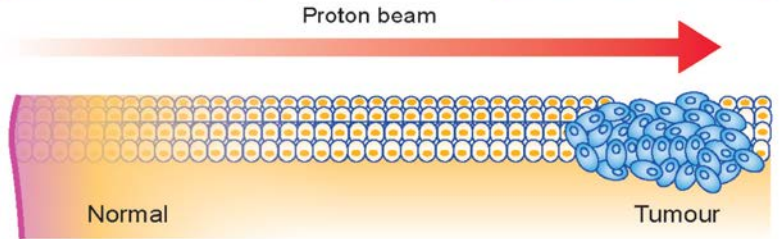

BIO/BIOMAT
space travel
..cosmic radiation
risk and shielding
particle therapy
radioactive beams
FLASH therapy

- Duża skuteczność hadronowej terapii nowotworowej GSI było poligonem doświadczalnym (1980-90) dla centrum terapii w Heidelbergu HIT (od 1993)

High-energy Low dose Low-LET Fractionation sparing RBE ~1 OER ~3	Low-energy High dose High-LET Little fractionation effect RBE >1 OER <3

Durante, Br. J. Cancer 2019

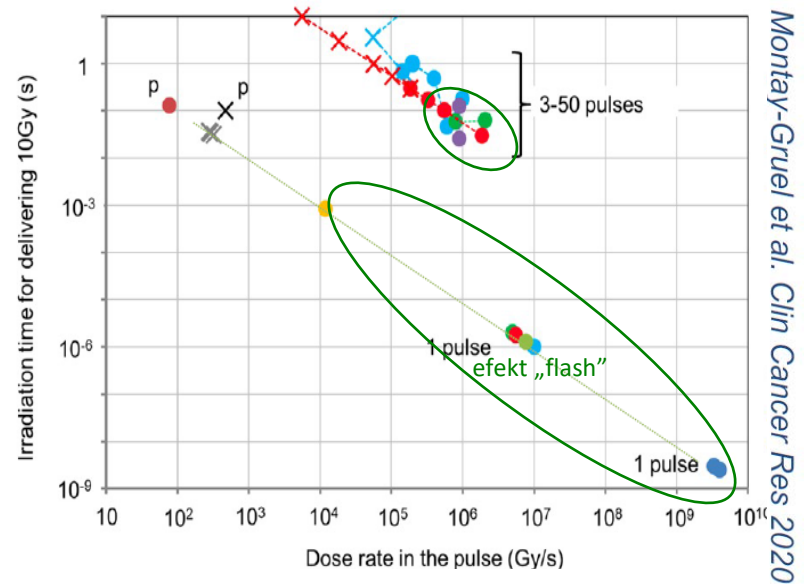
Jak można zwiększyć jej skuteczność?

Terapia typu FLASH

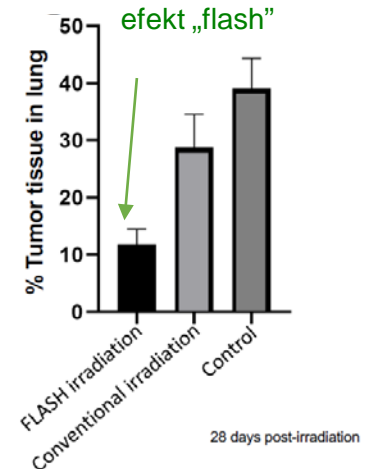
Durante et al., Radiother. Oncol., submitted

- oceniana jako najbardziej obiecujące odkrycie w radio-onkologii
- oznacza dostarczenie dużej dawki w bardzo krótkim czasie. Poprawa skuteczność terapii

Conditions to obtain or miss the FLASH effect

Montay-Gruel et al. Clin Cancer Res 2020

- Terapia wiązkami radioaktywnymi np. ^{11}C , ^{15}O dużych intensywnościach ($\sim 10^7$ p/s)
- Lepsza precyzja zasięgu (< 0.5 mm)
- Lepsza korelacja dawki i aktywności- online PET

NUSTAR (Nuclear Structure Astrophysics and Reactions)

- **Super FRS**

Wiązki radiaktywne: produkcja i identyfikacja rzadkich izotopów

- **HISPEC/DESPEC:**

High resolution in-flight gamma spectr. (HISPEC) and DEcay SPECTroscopy

- **R³B**

Reactions with Relativistic Radioactive Beams

- **SHE:** Super-Heavy Element Research

- **ILIMA:** Isomeric beams, Lifetimes and Masses at rel. energies in storage rings

eksperymenty w których biorą udział polscy fizycy

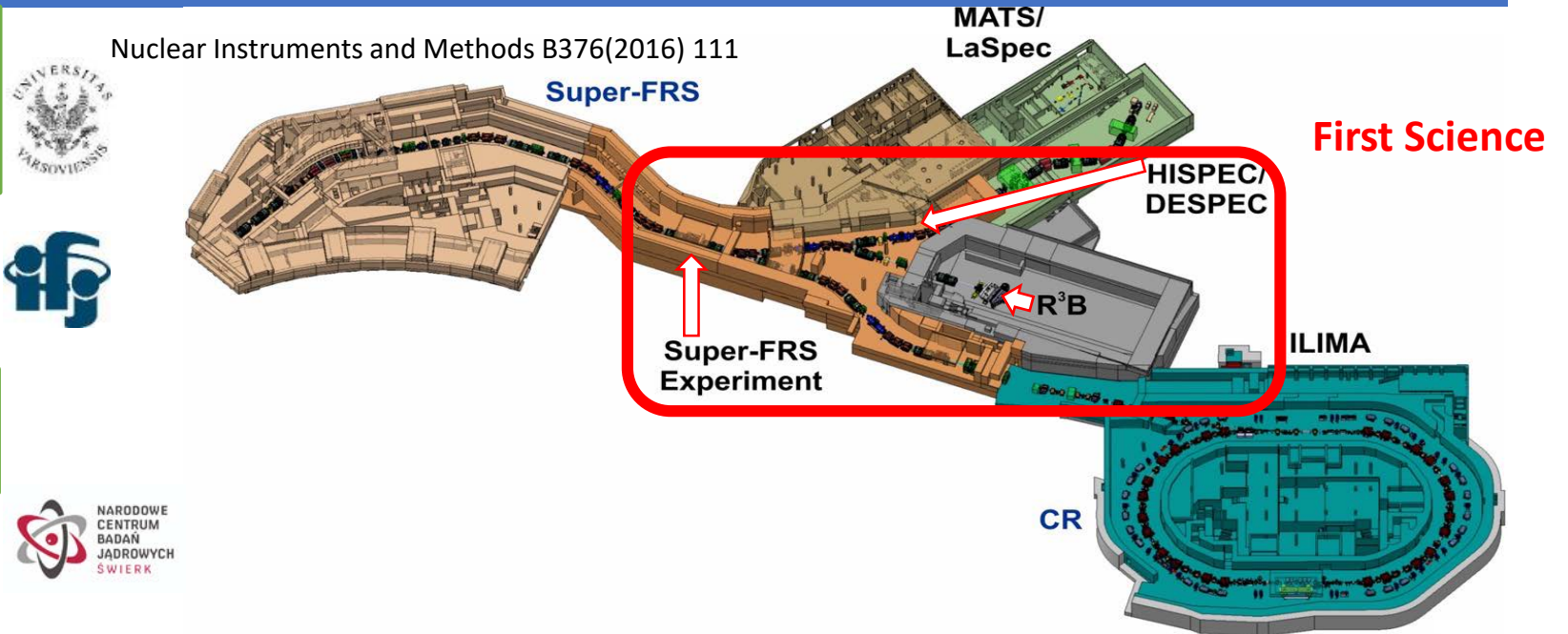
LaSpec: Laser Spectroscopy

- **ELISe** Electron-Ion Scattering in a Storage Ring

- **MATS** Precision Measurements of very short-lived nuclei using an Advanced Trapping System

- **EXL** Exotic nuclei studied in light-ion induced reactions at the storage ring

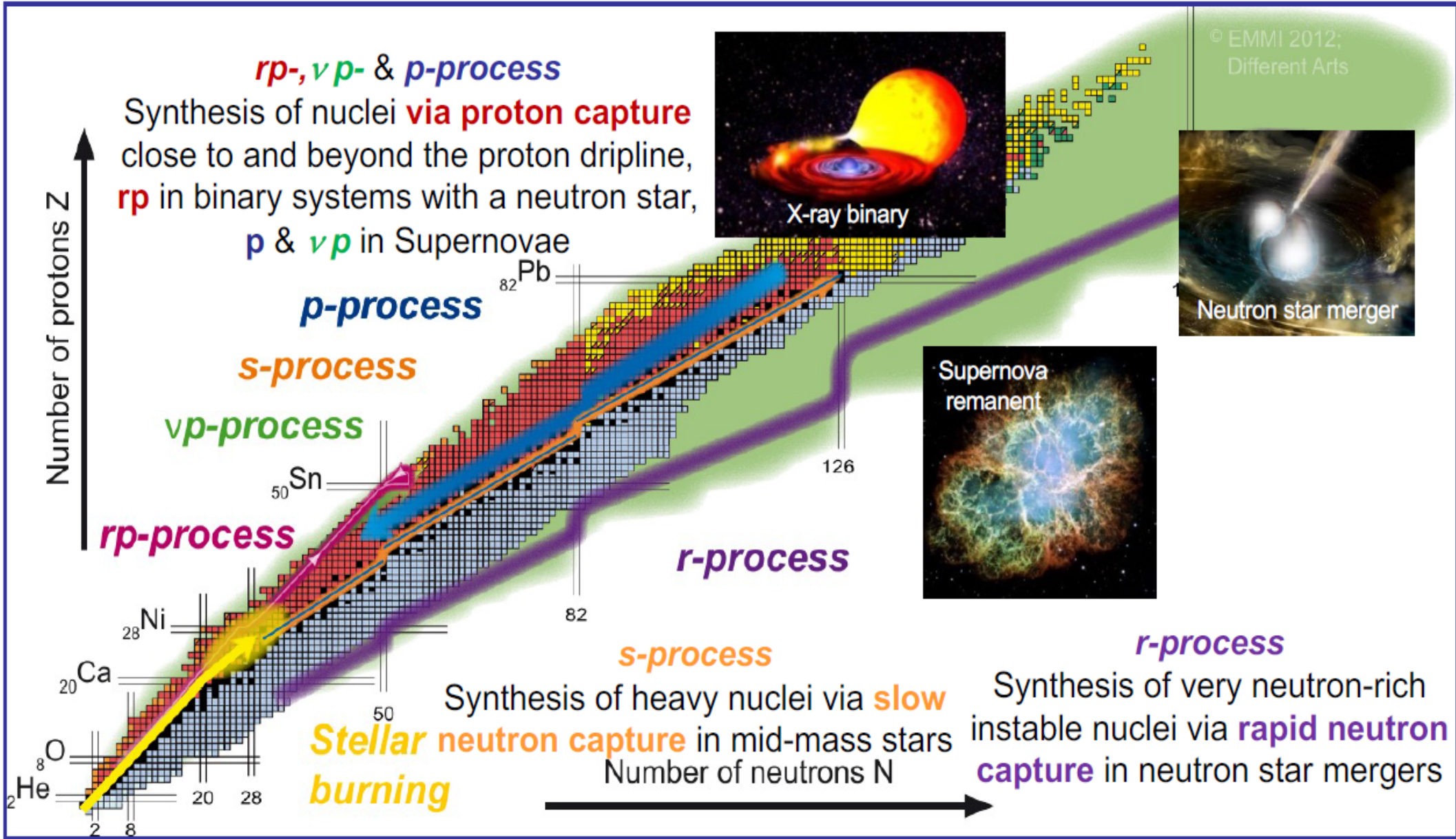
Około 660 naukowców z 32 krajów

Obszary badań

- Granice istnienia jąder (czasy życia, rozpady), poszukiwanie nowych izotopów
- Własności stanów podstawowych (masy, promienie jąder, deformacje)
- Struktura stanów wzbudzonych (poziomy energetyczne, rodzaje rozpadów)
- stany egzotyczne – hiperjądra, halo neutronowe, ..
- reakcje syntezy ciężkich elementów i ich pochodzenie we wszechświecie (procesy w astrofizyce) oraz jąder superciężkich
- równanie stanu materii jądrowej w asymetrycznych (N/Z) systemach

NUSTAR Pochodzenie elementów we wszechświecie

W. Korten „FAIR Seminar” UJ`2021

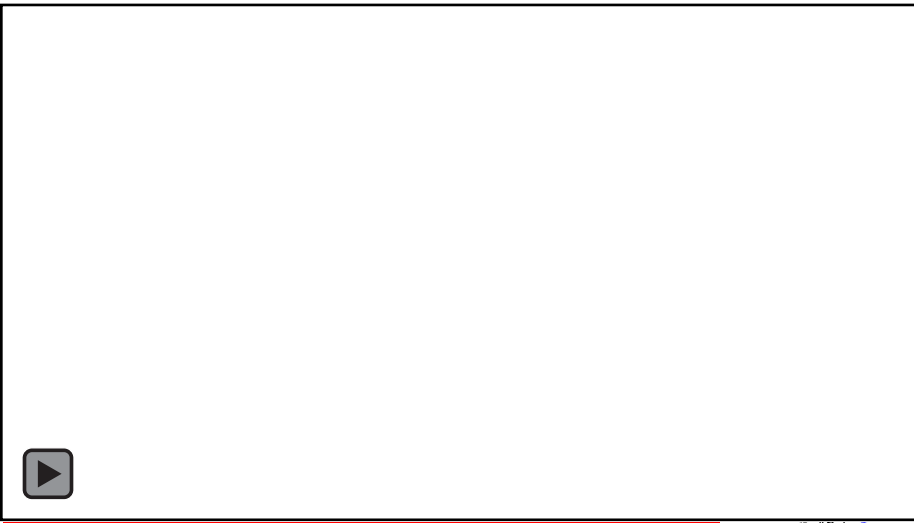
Super Fragment Separator (SFRS)-produkcja izotopów

- Kołem zamachowym NUSTAR jest separator mas Super FRS **Radioactive Ion Beam facility**

Wiązka pierwotna

SIS100- intensywne ($3-5 \cdot 10^{11}$!) wiązki ciężkich jonów o energii 1-2 GeV/u

Najbardziej energetyczna i intensywna RIB na świecie

SUPER-FRS: tarcza produkcyjna + separacja monoizotopowej wiązki wtórnej oparta na kombinacji dwóch metod:

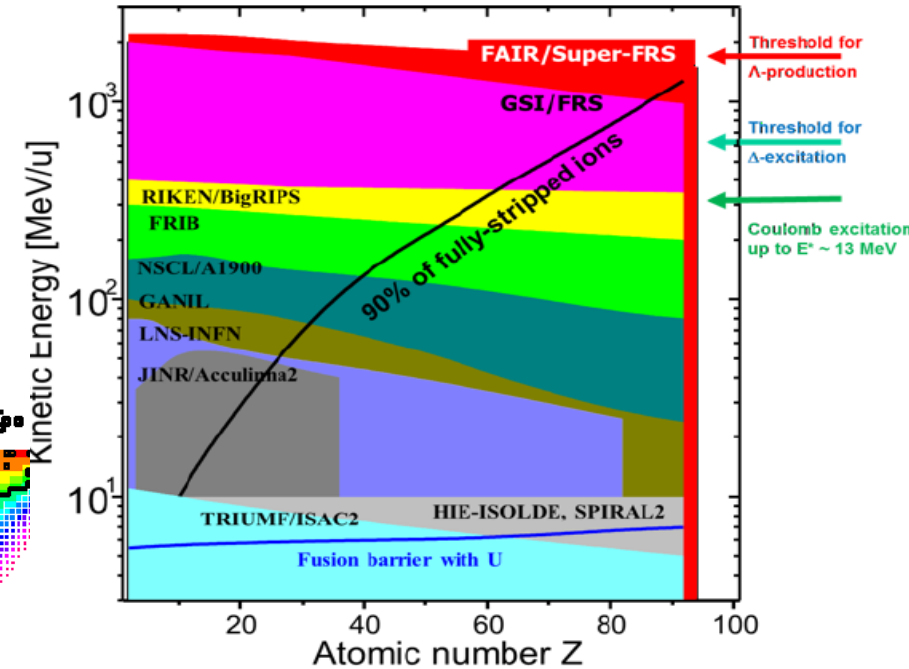
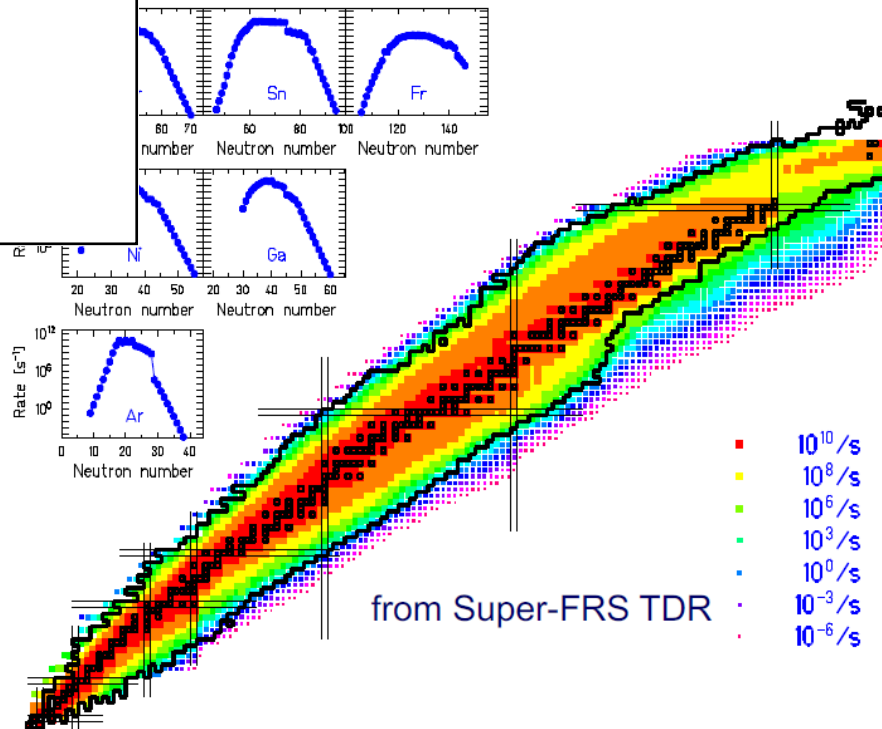
1. Separacja magnetyczna

$$B\rho \propto \beta\gamma A/Z$$

2. Straty energii

$$\Delta E \propto Z^2 f(\beta)$$

Projekcje intensywności RIB

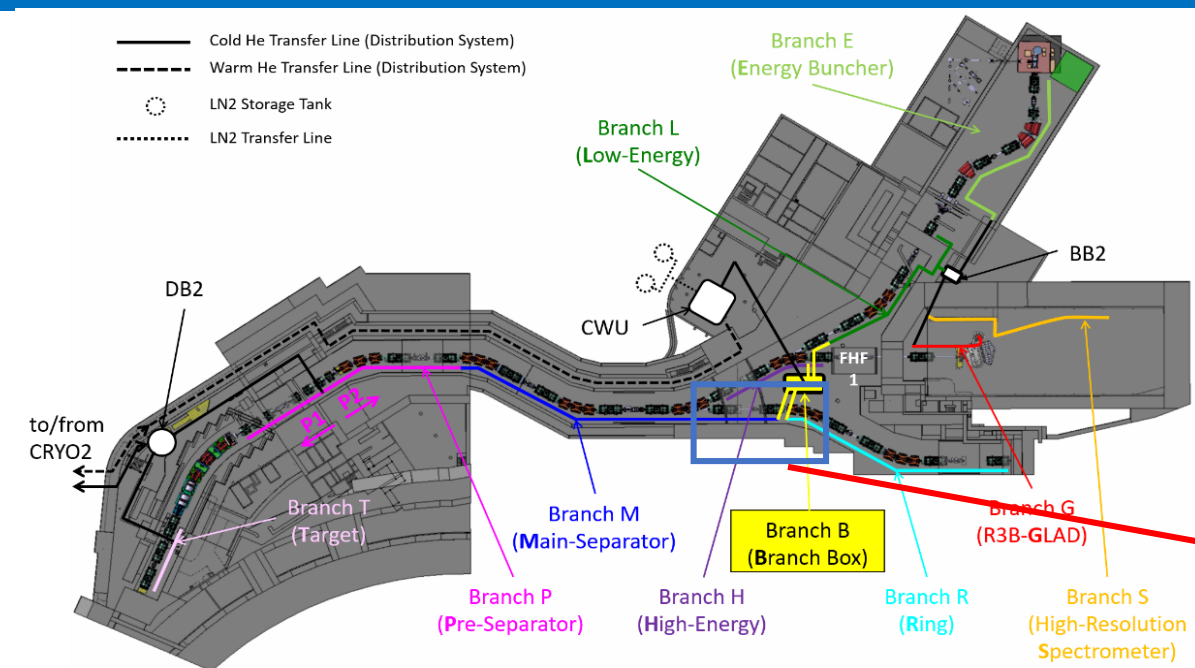
Wzrost o ~ 3 rzędy wielkości względem FRS

- ✓ wzrost intensywność wiązki
 - ✓ wzrost transmisji SFRS
- Wiązki radioaktywne dla $Z > 70$
krótkożyciowe izotopy (ns- μ s)

Polski wkład rzeczowy w SFRS

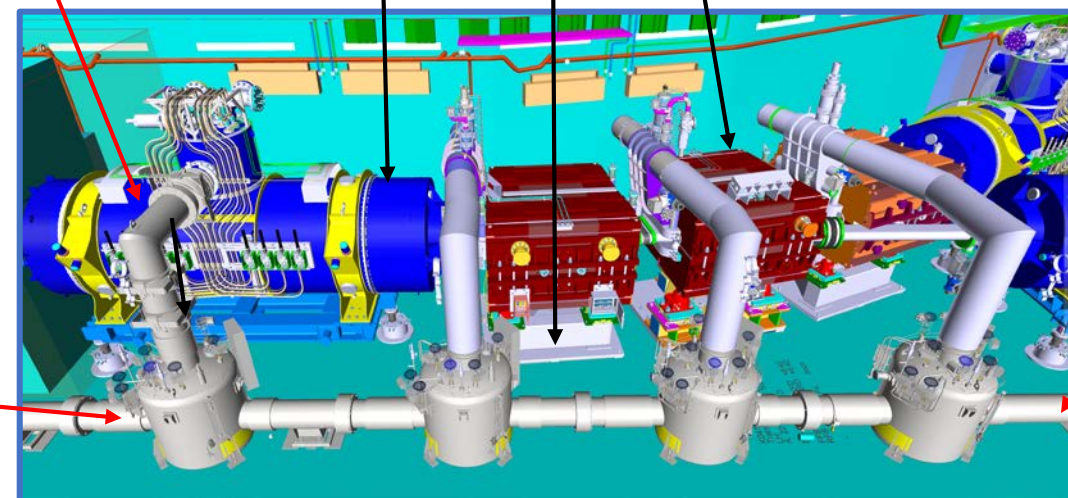
Politechnika
Wroclawska

Multiplet Magnet Cryostat

Dipole Magnet Cryostat

Jumper Connection

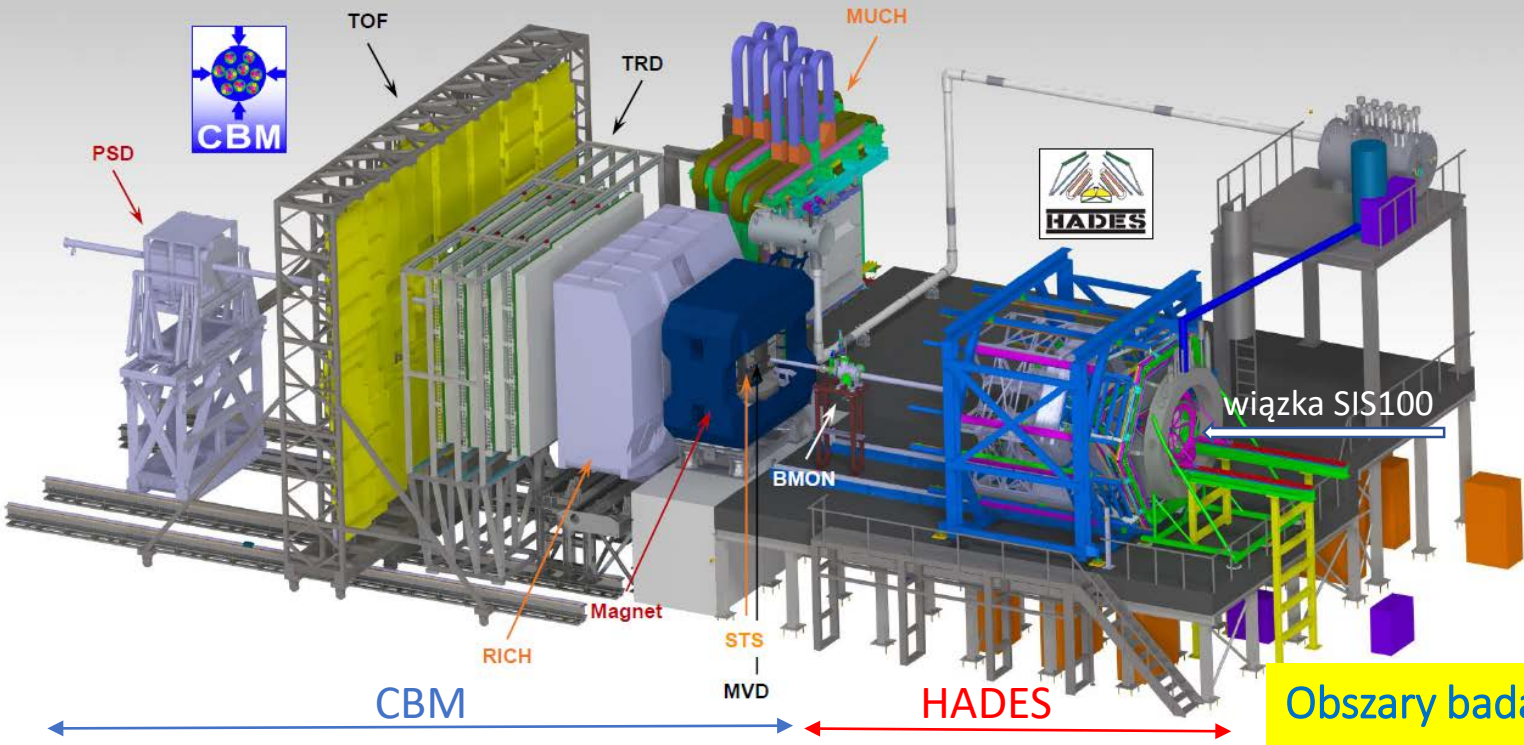

Feed Box

Politechnika Wroclawska : Projekt oraz wykonanie systemu kriogenicznego (8 gałęzi-branches, kilkaset elementów) dla magnesów SFR. Branch-T w fazie produkcji

Bardzo skomplikowany projekt ze względu na skalę, różnorodność oraz duże upakowanie elementów wkład kluczowy dla First Science

C.B.M (Compressed Baryonic Matter)

Eur.Phys.J.A 53 (2017) 3, 60

CBM

400 naukowców z 11 krajów

HADES

120 naukowców z 7 krajów

Udział polskich grup badawczych

Politechnika
Warszawska

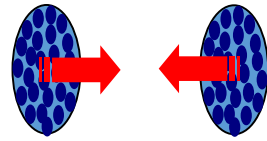
Obszary badań

- Badanie własności oddziaływań silnych (QCD) w nieperturbacyjnym obszarze w reakcjach relatywistycznych ciężkich jonów → **diagram fazowy silnie oddziałującej materii w obszarze dużych gęstości barionowych** $\sqrt{s_{NN}} = 2 - 5 \text{ GeV}/u$
- komplementarny do badań na Large Hadron Collider (LHC) i Relativistic Heavy Ion Collider (RHIC)
- **EOS materii jądrowej**: istotny dla zrozumienia własności gwiazd neutronowych,

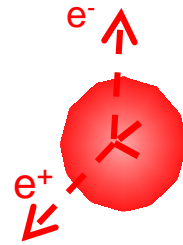
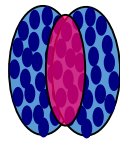
- dwa detektory na tarczach stacjonarnych o komplementarnych akceptancjach geometrycznych: CBM ($2^\circ < \theta < 25^\circ$), HADES ($18^\circ < \theta < 80^\circ$)
- wiązki z SIS100 protonów (do 30 GeV/u) i ciężkich jonów (do 11 GeV/u)
- pomiary przy bardzo dużej częstotliwości interakcji do 5 MHz (x 100 RHIC)
- Czułość na detekcje rzadkich sygnałów : par pozyton-elektron, produkcji powabu (cząstek z kwarkami powabnymi)
- Struktura hadronów w reakcjach pp/pA – dyskusja nad wspólnym programem z PANDA

Diagram fazowy QCD z eksperymentów URHIC

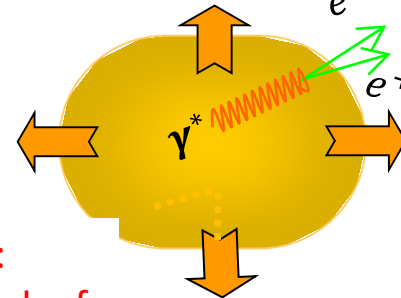
„model standardowy”
URHIC

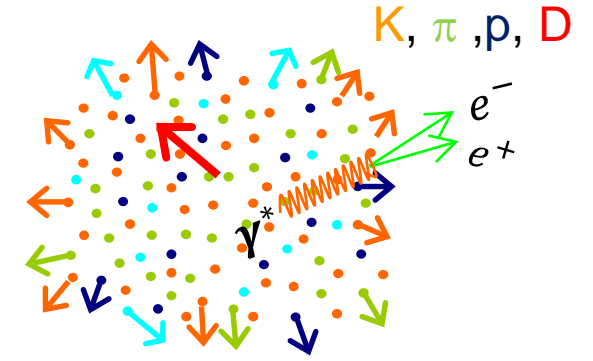
NN-coll.
termalizacja

Wczesna faza:
gęsta materia d.o.f
kwarki, gluony

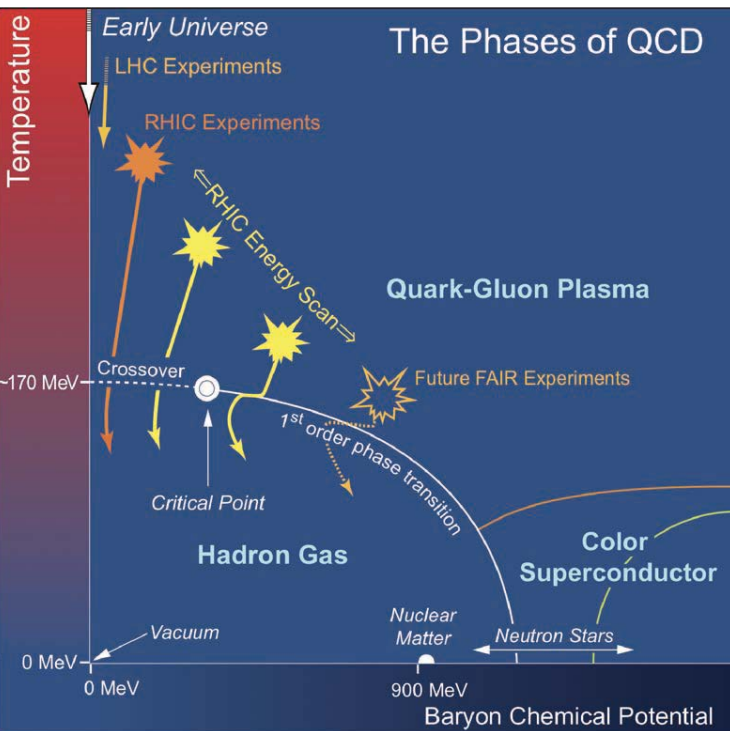

Gaz Hadronów

„Freeze-Out”

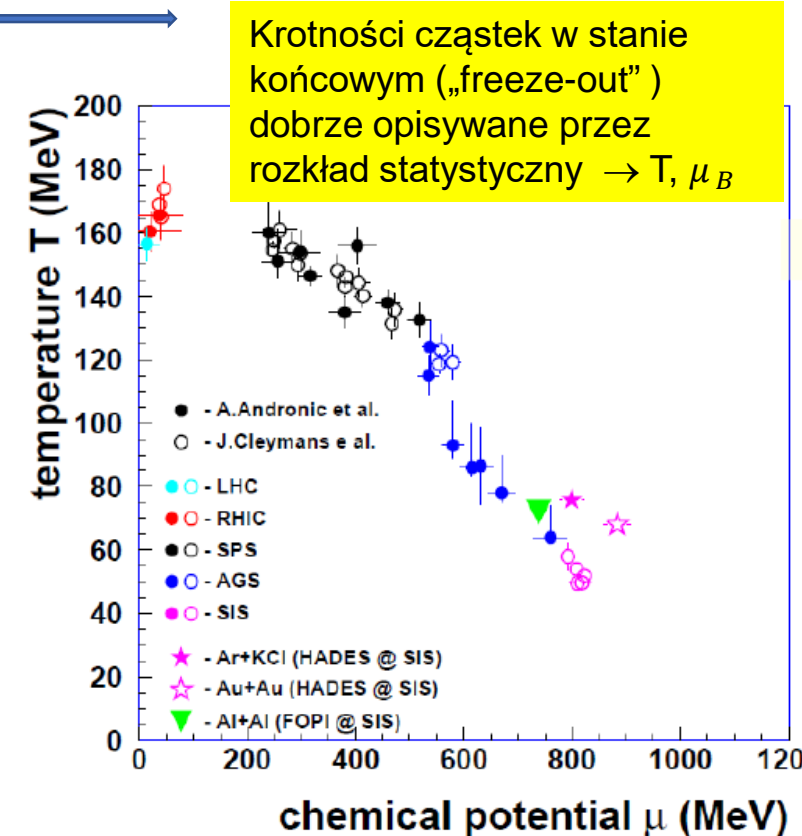
Czas ($T \sim 10-20$ fm/c)

Przyjscia fazowe (QGP ← gaz hadronowy),
własności QGP punkt krytyczny ?

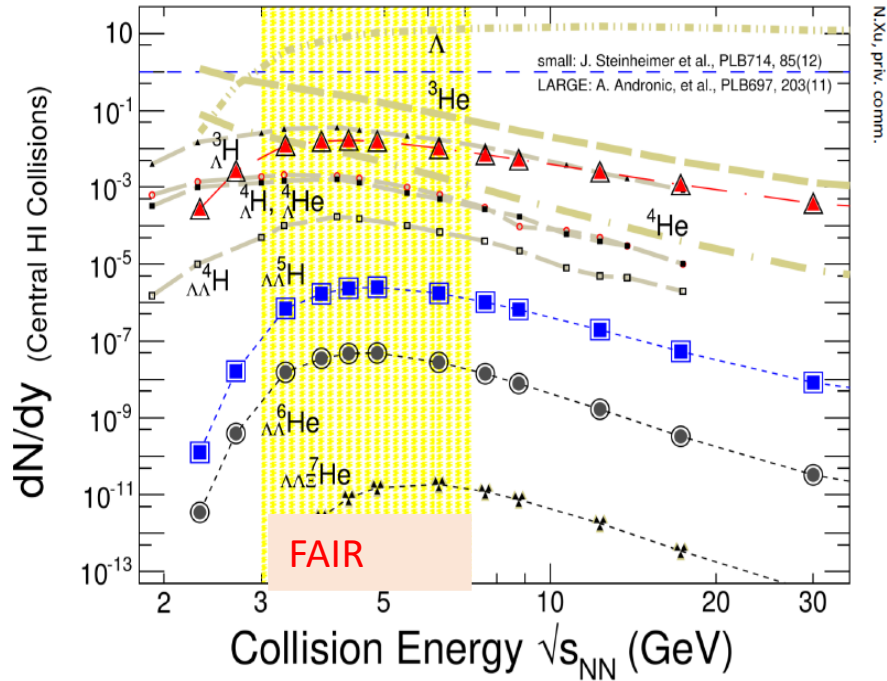
Observable:

- ✓ Fluktuacje liczby barionów poprzez pomiar momentów rozkładów krotności barionów (punkt krytyczny)
- ✓ Krotności produkcji hadronów dziwnych ($S=2,3$) oraz powabnych w pobliżu progu
- ✓ Rozkłady asymetrii emisji hadronów (pływ) wzg. Płaszczyzny reakcji
- ✓ Widma promieniowania EM : fotonów rzeczywistych i wirtualnych (masowych – pary dileptonowe)

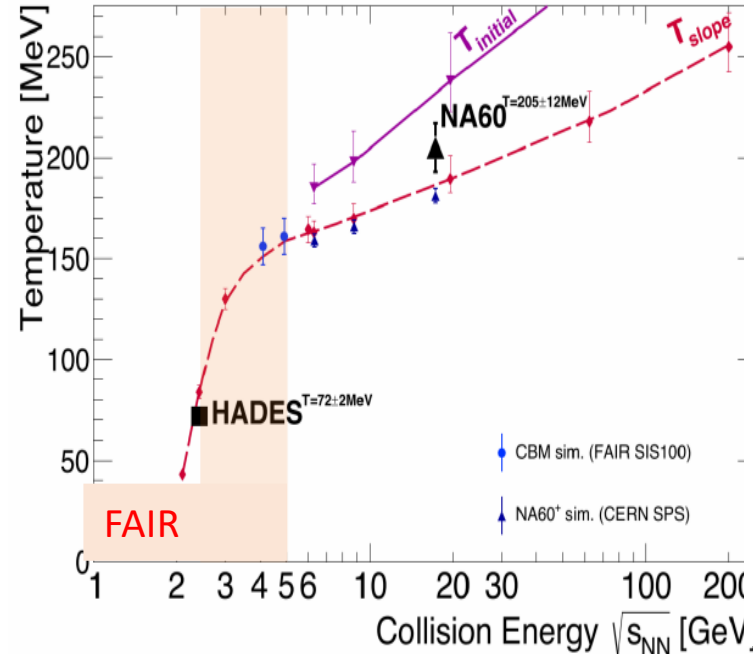
Przykłady istotnych pomiarów dla C.B.M

Produkcja hiperjader

- ✓ Duże krotności dla FAIR
- Mechanizm produkcji czuła na własności materii (równanie stanu) i propagacji kwarków dziwnych

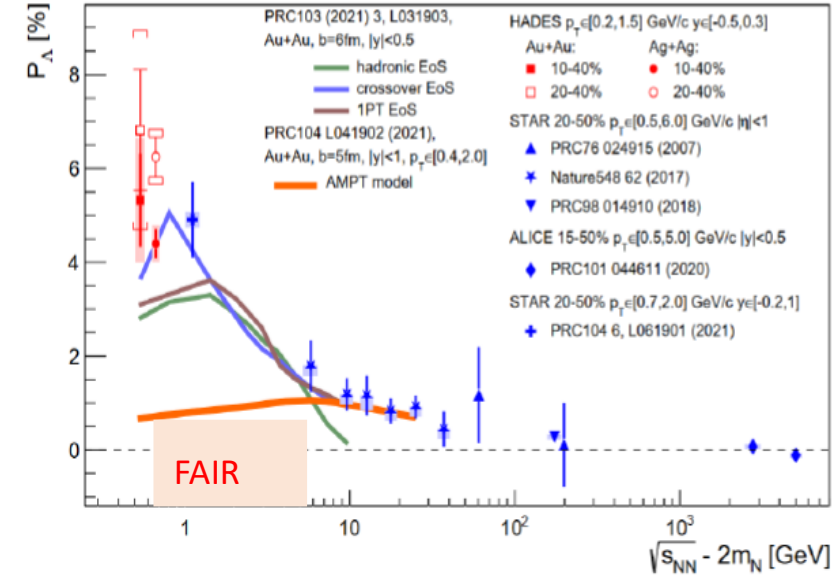
Pomiar temperatury wczesnej fazy

- Pomiar T z widm promieniowania EM (dileptony) – tylko 2 pomiary HADES/NA60
- „Krzywa kaloryczna” – sygnatura przejścia fazowego?

Polaryzacja Λ

HADES Phys.Lett. B 835 (2022) 137506, arXiv:2207.0516v

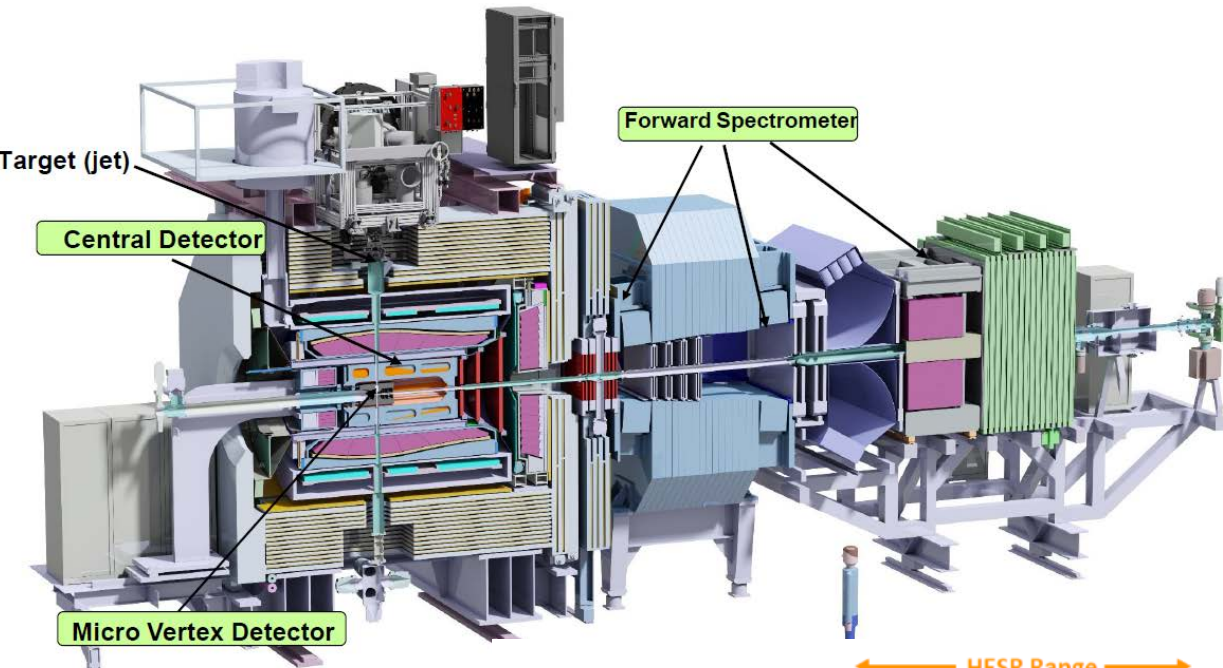

- Polaryzacji hiperonów Λ, Ξ
- Czuła na własności Sprężenie krętu w reakcji do polaryzacji (spinu)

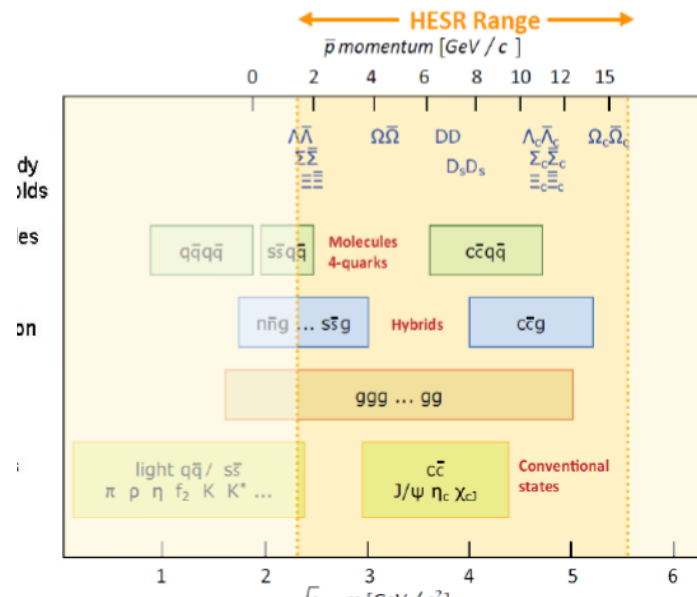
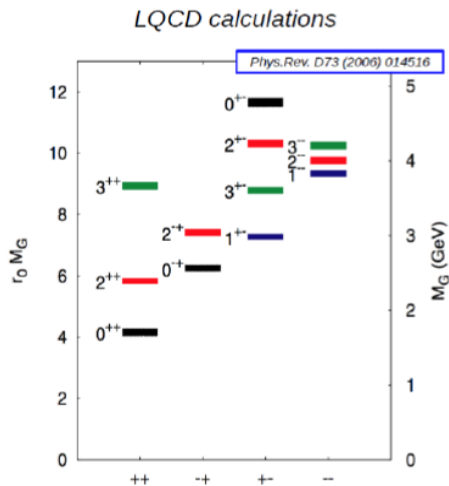
Proton ANnihilation in Darmstadt (PANDA)

Program badawczy
arXiv:0903.3905v1

PANDA
450 naukowców z 19 krajów

Glueball mass spectrum

Obszary badań

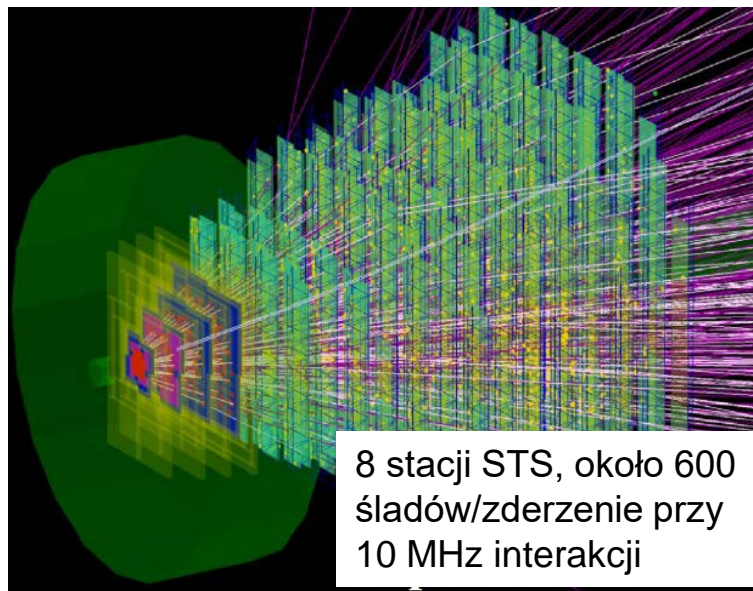
- Badanie struktury hadronów, w szczególności z zawartością kwarków dziwnych i powabnych, w reakcjach anihilacji proton-antyproton
- Poszukiwanie stanów egzotycznych (poza modelem kwarkowym) . w anihilacji $\bar{p}p$ formacja wszystkich stanów kwantowych jest dozwolona w e^+e^- tylko $J^{PC} = 1^{--}$
- precyzyjny skan kształtów linii rezonansów (zdolność definiowana przez zdolność rozdzielczą HESR $\Delta E \approx 5$ keV)
- Struktura protonu: rozkład ładunku, gluonów, zawartość ciężkiego zapachu (powab)

Program badawczy przy użyciu wiązek protonów dostępnych w I fazie **FirstScience+** diskutowany wraz z CBM

Polskie wkłady rzeczowe w eksperymentach CBM/PANDA

- ✓ Kluczowe dla obu eksperymentów realizacje sensorów z systemami odczytu, procesowania danych przy użyciu wysoko zintegrowanej i programowalnej elektroniki (ASIC, FPGA, heterogeniczne platformy obliczeniowe oparte GPU, FPGA)

CBM : krzemowy detektor rekonstrukcji śladów (STS)
Okolo 1.8 mln sensorów (granulacja $50\mu\text{m}$), 16 000 układów ASIC "STS-XYTER", odporność na radiację

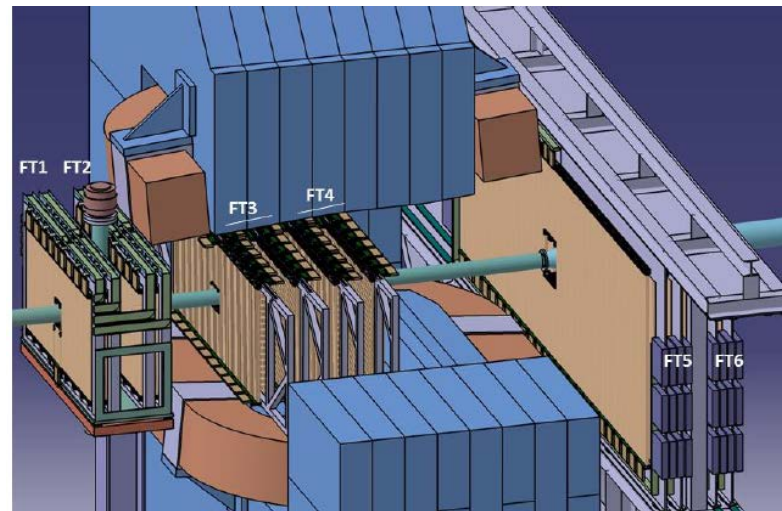
Oprogramowanie FPGA płyt odczytu (800) i procesowania danych (4.8 Gb/s/link)

Politechnika
Warszawska

PANDA : detektor słomkowy (Forward Detector) z odczytem
Okolo 12 200 słomek, $200\mu\text{m}$ zdolność rozdzielcza, 1600 układów ASIC „PASTTREC”, pomiar czasu dryfu w FPGA z precyzją 40ps

6 stacji FT, do 1.2 MHz/słomkę, odczyt płyt 1 Gb/s/link

System kontroli tarczy protonowej (proton cluster jet target)

Podsumowanie

- FAIR jest unikalnym w skali światowej projektem otwierającym nowe możliwości badań w fizyce atomowej, jądrowej, materiałowej oraz ich aplikacji
- Projekt znajduje się w kluczowej fazie realizacji z pierwszym etapem First Science obejmującym budowę nowego akceleratora SIS100, separator mas (SFRS) z terminem realizacji 2028 rok. Wraz z infrastrukturą badawczą Compressed Baryonic Matter (First Science+) umożliwi badania wszystkich filarów FAIR (z wyjątkiem fizyki antyprotonów w eksperymencie PANDA)
- Polskie wkłady rzeczowe mają zasadnicze znaczenie dla realizacji tej konfiguracji
- Polskie grupy badawcze są aktywne w większości filarów badawczych FAIR. Wyzwaniem jest utrzymanie ich potencjału oraz dalsze rozszerzenia adekwatne do możliwości badawczych FAIR.

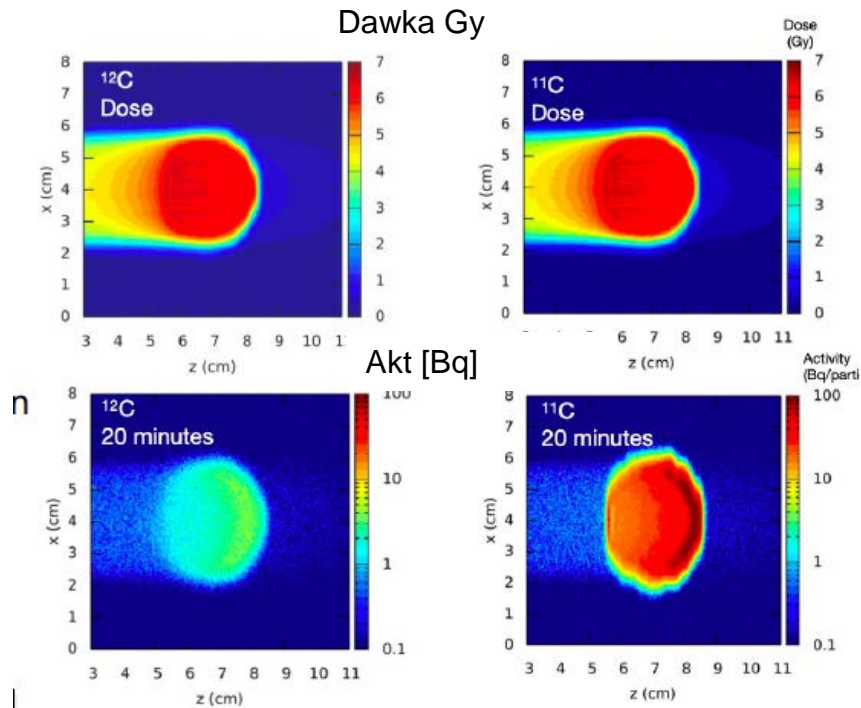
Serdecznie zapraszamy do udziału !!!

<https://fair.uj.edu.pl/>

Back-up

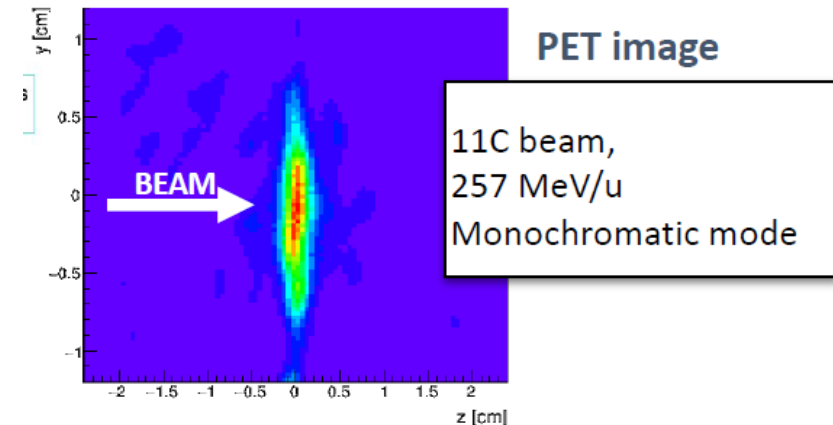
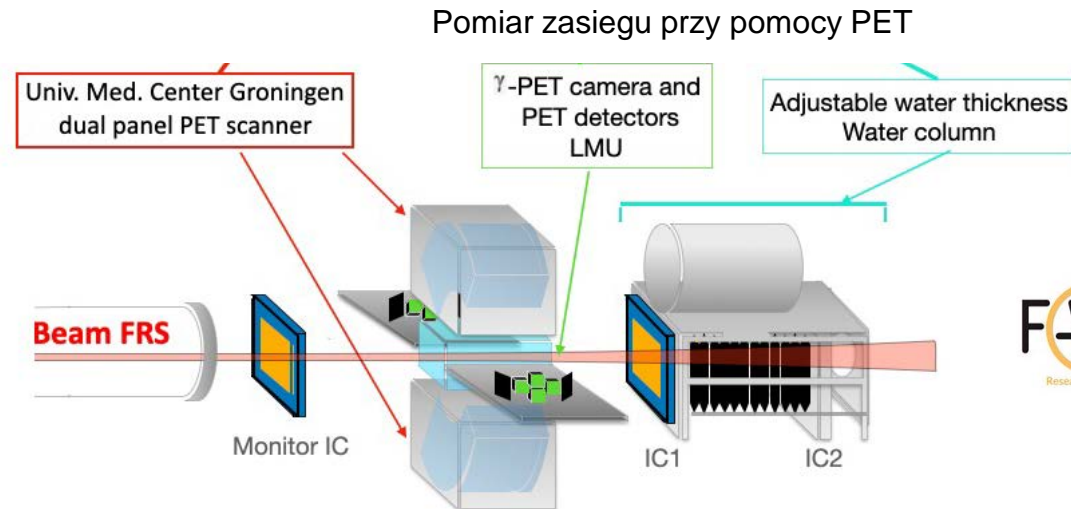
Terapia przy pomocy RIB?

- W FAIR produkowane będą wiązki radioaktywne (np. ^{11}C , ^{15}O) dużych intensywnościach ($\sim 10^7$ p/s)
- W połączeniu z techniką PET umożliwi na znacznie lepszą kontrolę zasięgu (< 0.5 mm w porównaniu do kilku mm)
→ poprawa korelacji dawki i aktywności

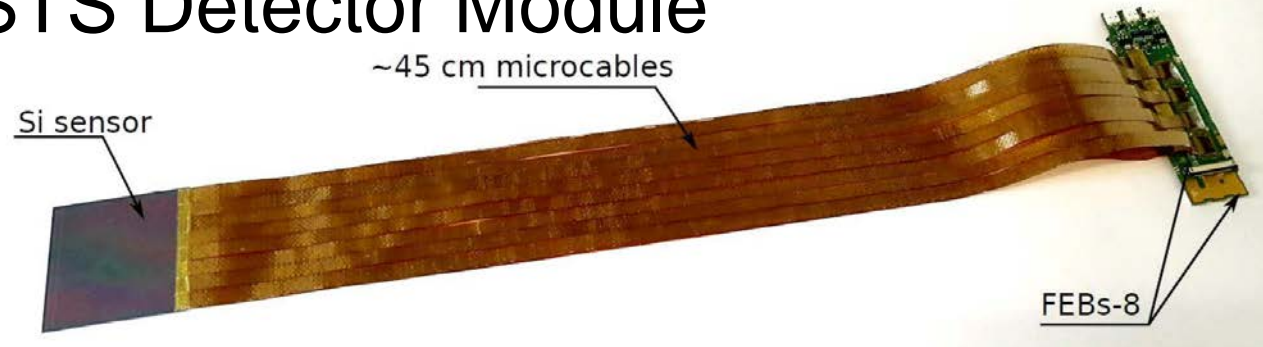

Boscolo *et al.*, *Front. Oncol.* 2021

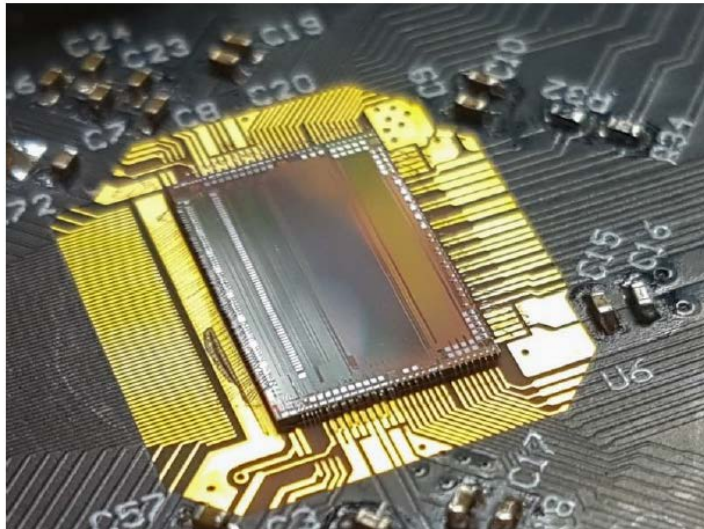
www.gsi.de/BARB

STS Detector Module

Układ scalony SMX2.2 typu ASIC stworzony i testowany na AGH

Właściwości:

- Układ samo-trygerujący o niskiej poborze mocy
- 128 kanałów + 2 kanały testowe
- Rozdzielczość czasowa ~ 5 ns
- Dostarcza skonwertowane do postaci cyfrowej hity o 5-cio bitowej informacji spektroskopowej i 14-sto bitowej informacji czasowej
- Zakres liniowości do 15 fC
- Wysoka odporność na radiację

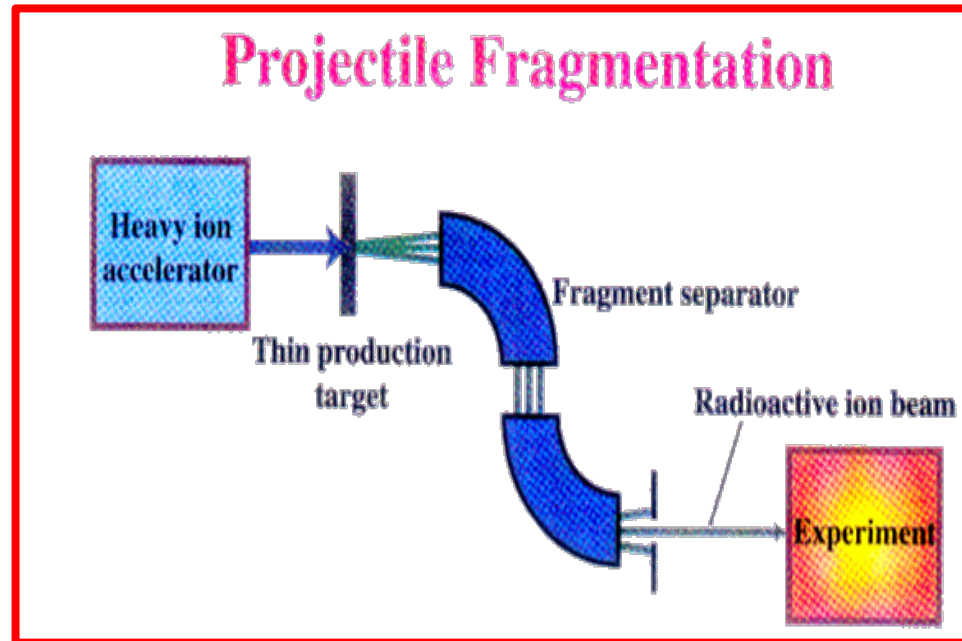
Budżet: ~600 000 EUR

Status: ostatni etap testów: 90% układów zostało przetestowanych

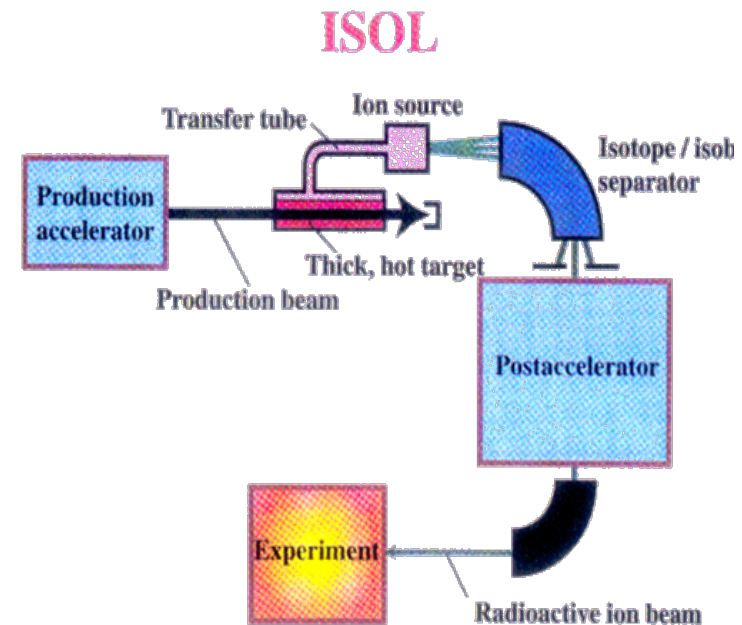
Parameter	Value
Process	180 nm CMOS MM/RF
Chip area	10.0 mm × 6.75 mm
Channel number	128 + 2 test
ADC bits	5
Input charge frequency	max. 500 kHz
Power Consumption: Uninitialized Initialized	0.6 – 1.2 W/chip 1.023 W/chip @ I _q =2 mA 8 mW/channel
Offset spread of fast channel	1.12 mV rms / 0.015 fC rms (after correction)
Offset spread of ADC [fC]	0.09 (before correction) [39] 0.02 (after correction)
Gain Fast shaper (STS) Slow shaper (STS)	73 mV/fC 32.7 mV/fC
Gain spread: Fast shaper Slow shaper	0.8 % 0.5 % (after calibration)
Slow shaper peaking time [ns]	90 / 180 / 262 / 332
Yield	>91% (146 ASICs tested on PCBs)

Produkcja wiązek radioaktywnych jonów (RIB)

GANIL, GSI/FAIR, RIKEN, MSU/FRIB

- ❑ Wszystkie nuklidy ($T_{1/2}$: 100ns)
- ❑ Szybkie wiązki (100 MeV/u, 0.5 c)

GANIL, SPES-LNL, CERN, TRIUMF

- ❑ Długożyciowe izotopy ($T_{1/2}$: ms-s)
- ❑ Wiązki monochromatyczne o wysokiej intensywności